

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ

**ПЕТРОВСЬКА Світлана Анатоліївна - кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ, Сумська філія, кафедра
соціально-економічних дисциплін**

<https://orcid.org/0000-0002-1992-4161>

e-mail: sv_pet@ukr.net

**ЛУК'ЯНИХІНА Олена Анатоліївна - кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний університет внутрішніх справ, Сумська філія, кафедра
соціально-економічних дисциплін**

<http://orcid.org/0000-0002-0326-9983>

e-mail: elenaluk2006@gmail.com

УДК 331.45:349.2

DOI 10.32782/LAW.UA.2023.3.27

На підставі дослідження різноманітних наукових підходів, побудовано визначення змісту, особливостей, призначення та сутності принципів правового регулювання охорони праці. Розглянуто положення міжнародних нормативно-правових актів та національного законодавства з питань охорони праці та принципів її організації. Сформульовано та наведено перелік принципів правового регулювання охорони праці в Україні.

Ключові слова: охорона праці, принципи охорони праці, організація охорони праці, правове регулювання охорони праці.

Постановка проблеми

У будь-якій сучасній демократичній державі, орієнтованій на всеосяжне забезпечення основоположних прав і свобод людини і громадянина, велике значення має питання охорони праці. Це стосується і України, що підтверджується Конституцією України в якій вказано: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю» [1]. Для забезпечення декларованих Основним законом вимог побудовано спеціальний механізм правового регулювання, який засновується на системі відправних начал, принципів, що відображають його цінність, призначення та особливості. У той же час, як зазначає

К. Ю. Мельник, «національне законодавство у сфері охорони праці закладалося ще за часів Радянського Союзу та включає в себе численні нормативно-правові акти різного рівня та різних історичних періодів, які не завжди відповідають сучасним реаліям» [2, с. 158].

Стан дослідження проблеми

Принципи правового регулювання є однією з «класичних» проблем як теорії держави і права, так і галузевих юридичних дисциплін. Загальні ознаки цієї категорії опрацьовувались у наукових працях С. С. Алексєєва, Н. Б. Болотіної, В. В. Копейчикова, М. І. Матузова, В. Д. Ткаченко, та багатьох інших. Принципам охорони праці приділялась увага в роботах Н. В. Драгоманова, В. М. Єрмоленко, Ю. Ю. Івчука, О. М. Обушенко, О. О. Погрібного, О. В. Пожарової та інших. Незважаючи на велике коло наукових праць, на сьогоднішній день не вироблено єдиного доктринального підходу стосовно змісту та переліку принципів правового регулювання охорони праці, що багато в чому пов'язано з динамічністю даної сфери, а також з принципово новими викликами, що постали перед Україною в умовах пандемії коронавірусу та воєнного стану.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є встановити зміст принципів правового регулювання охорони праці

ці. Для реалізації поставленої мети необхідно виконати низку наступних завдань: по-перше, визначити поняття принципів правового регулювання охорони праці; по-друге, класифікувати дані принципи та розкрити значення кожного з них.

Наукова новизна дослідження

Новизна наукового дослідження виражена в тому, що в цій роботі крізь призму новітнього авторського підходу систематизовано та представлено у єдиному комплексі поняття, особливості та перелік принципів правового регулювання охорони праці.

Виклад основного матеріалу

Дослідження варто почати із опрацювання внутрішніх аспектів розуміння принципів правового регулювання охорони праці. Їх основою є складна полінаукова категорія «принцип» (від латинського терміну «*principium*» – початок, основа), що в тлумачній словниковій літературі розкривається, як основа устрою, дії механізму, вихідне положення, ідея якогось вчення, вихідна засада системи, внутрішнє переконання в чомусь і таке інше [3, с. 1125].

У теорії права вчені пропонують різні визначення даної категорії. У дослідженні А. М. Колодія надається розгорнуте визначення принципів права: це такі відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірні підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими з сутністю права і становлять його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ладу [4, с. 27; 5, с. 207-208].

У контексті аналізу позиції дослідника вважаємо важливим наголосити на впливі принципів на узгодженість (внутрішню єдність та несуперечливість) окремих підзаконних нормативно-правових актів, які визначають окремі напрямки роботи, взаємодії окремих підрозділів певного відомства (органу, підрозділу тощо), виступаючи основою для подальшої розбудови системи законодавства, перешкоджаючи будь-яким спробам порушення цілісності тієї сфери, у якій встанов-

лені дані принципи, визначаючи доцільність та спрямованість подальшого реформування даної сфери.

Згідно визначення В. І. Фелика зміст принципів є складним, адже це одночасно: 1) основоположні засадничі ідеї, на яких ґрунтується правова система; 2) імперативні норми, що лежать в основі правового регулювання та діяльності держави; 3) стійкі, але динамічні основоположні засади, що сформувалися в конкретний історичний період; 4) основні ціннісні орієнтири права та правового регулювання [6, с. 53-54].

Цікавим у даній позиції є те, що дослідник одночасно виділяє дві складові принципів – динамічність та сталість. Дійсно, ми також стоїмо на тому, що дані складові мають місце з огляду на сутність принципу, який формується на стику правової та ідеологічної сфери. Саме сфера ідеології, устоїв, прийнятих у суспільстві на певному етапі його розвитку, тяжіє до сталості, непорушності, традиційності, історичного коріння. Правова ж сфера, навпаки, покликана віднаходити новітні шляхи регулювання суспільних відносин, резонувати під впливом новітніх суспільних викликів. Позначаються на більшій динамічності останньої і популізм у політичній сфері, прагнення з боку вищого політичного керівництва здобути електоральні переваги за рахунок впровадження змін у систему законодавства.

Сутність принципів правового регулювання охорони праці розкриває у своїй роботі А. О. Єфремова, яка тлумачить принципи охорони праці як такі засадничі ідеї, що визначають спрямованість та зміст державного регулювання у сфері охорони праці, характеризуються системністю та взаємоузгодженістю, загальнозначущістю, загальнообов'язковістю, стабільністю, предметною визначеністю, універсальністю, регулятивністю [7, с.83].

Зауважимо, що запропоноване дослідницею визначення є досить загальним та не розкриває особливостей сфери охорони праці як такої, що вважаємо досить важливим з урахуванням необхідності втілення доктринальних позицій на практиці у ході розбудови механізму управління ризиками в царині охорони праці на рівні всієї держави.

Аналізуючи зміст принципів правового регулювання охорони праці у сільському господарстві Є. А. Третьяков наводить більш комплексне, засноване на проблемних аспектах галузі визначення, у якому розуміє останні як закріплені на законодавчому рівні найбільш загальні, вихідні положення, основні засади, керівні настанови, які визначають головні правила для створення належних, безпечних і здорових умов праці, які запобігають нещасним випадкам та професійним захворюванням, сприяють адаптації трудових процесів до здібностей працівника з урахуванням стану його здоров'я і психологічного стану, що узгоджується з принципами захисту здоров'я працівників [8, с.163].

Узагальнюючи вищенаведені наукові концепції щодо розуміння принципів, відмітимо, що принципи правового регулювання охорони праці – це сукупність вихідних ідей, основоположних засад, фундаментальних положень, відповідно до яких будується, спрямовується та розвивається механізм правового регулювання суспільних відносин, які виникають в сфері охорони праці на підприємствах, в установах та організаціях.

В процесі побудови класифікації даних принципів, необхідно звернути увагу на декілька нормативно-правових документів, які закріплюють ці вихідні засади. Так, на міжнародному рівні це Директива Ради ЄЕС від 12.06.1989 про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі (89/391/ЄЕС). У статті 1 документу зазначено, що Директива має на меті запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі. З цією метою вона містить загальні принципи запобігання професійним ризикам, забезпечення безпеки та охорони здоров'я, усунення факторів ризику та аварійних ситуацій, інформування, консультування, збалансованої участі відповідно до національних законодавств та/або практик, підготовку працівників або їхніх представників, а також загальні настанови для запровадження зазначених принципів [9].

Принципи охорони праці частково знаходять своє відображення у Кодексі законів про працю України від 10.12.1971 №322-

VIII, в статті 153 якого йдеться мова про те, що: 1) забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці покладається на роботодавця; 2) умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці; 3) роботодавець повинен впроваджувати сучасні засоби техніки безпеки, що запобігають виробничому травматизму, і забезпечувати санітарно-гігієнічні умови, що запобігають виникненню професійних захворювань у працівників; 4) роботодавець не вправі вимагати від працівника виконання роботи, що становить явну небезпеку для життя працівника, а також в умовах, що не відповідають законодавству про охорону праці і таке інше [10].

Вищевказані положення Кодексу законів про працю України наштовхують нас на думку про їх співвідношення з новітніми викликами, що постали перед Україною в умовах воєнного стану. Так, очевидно, що постійні артилерійські обстріли, відсутність доступу до електроенергії, тепло-, водопостачання не є комфортними для праці умовами, проте об'єктивно не залежать від роботодавця та наявних у нього можливостей облаштування робочого місця свого працівника. Дані нові виклики сучасності породжують необхідність відповідних змін у трудовому законодавстві.

Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 №2694-XII не закріплює принципи державної політики в галузі охорони праці, які важливо розглянути в рамках даного наукового дослідження. Відповідно до статті 4 Закону, державна політика в галузі охорони праці базується на принципах: 1) пріоритету життя і здоров'я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці; 2) підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництв, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці; 3) комп-

лексного розв'язання завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм з цього питання та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень в галузі науки і техніки та охорони довкілля; 4) соціального захисту працівників, повного відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; 5) встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності; 6) адаптації трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану; 7) використання економічних методів управління охороною праці, участі держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці, залучення добровільних внесків та інших надходжень на ці цілі, отримання яких не суперечить законодавству; 8) інформування населення, проведення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці; 9) забезпечення координації діяльності органів державної влади, установ, організацій, об'єднань громадян, що розв'язують проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці, а також співробітництва і проведення консультацій між роботодавцями та працівниками (їх представниками), між усіма соціальними групами під час прийняття рішень з охорони праці на місцевому та державному рівнях; 10) використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці на основі міжнародного співробітництва [11]. Окремо як новітні принципи можемо також розглядати забезпечення вільного доступу до укриттів, їх належного облаштування та санітарного стану, а також контроль за дотриманням співробітниками чітких алгоритмів дій у разі оголошення повітряної тривоги та корегування своєї роботи з їх урахуванням.

Висновки

Отже, на сьогоднішній день в нормативних положеннях національного та міжнародного рівня, якими регламентовано різноманітні аспекти охорони праці на під-

приємствах, в установах та організаціях всіх форм власності, представлено велике коло принципів вказаної категорії. Проте в більшості випадків вихідні засади, що виділяються в офіційних документах, стосуються процесу організації охорони праці, а не правового регулювання суспільних відносин, що при цьому виникають. В умовах постійних артилерійських обстрілів, відсутності доступу до електроенергії, тепло-, водопостачання, що об'єктивно не залежать від роботодавця та наявних у нього можливостей облаштування робочого місця свого працівника, виникає необхідність відповідних змін у трудовому законодавстві, у тому числі на рівні окремих принципів. Враховуючи викладене, ми сформулювали перелік ключових принципів правового регулювання охорони праці, який включає в себе:

1) принцип верховенства права – передбачена положеннями Конституції України вихідна засада, згідно з якою регулювання суспільних відносин в галузі охорони праці відбувається виключно за рахунок юридичних норм, враховуючи те, що право виступає основоположним та єдиним регулятором суспільних відносин на території України;

2) принцип законності – основоположна ідея, яка визначає вимогу неухильної та повної відповідності дій суб'єктів правових відносин в сфері охорони праці положенням галузевих законодавчих та підзаконних нормативних документів;

3) принцип поєднання законодавчого та локального регулювання охорони праці – згідно із даним принципом юридичний регламент охорони праці на підприємствах, установах та організаціях відбувається за рахунок законодавчих норм, які закладають основи всіх механізмів забезпечення безпечних та нешкідливих умов трудової діяльності, а також норм локальних актів – документів з питань охорони праці виданих керівництвом підприємств, установ або організацій з урахування специфіки та галузі роботи останніх;

4) принцип поєднання управління та контролю охорони праці – відповідно до цієї юридичної засади охорона праці на підприємствах, установах та організаціях повинна

постійно контролюватись як з боку спеціально уповноважених органів державної влади, так і в межах внутрішніх управлінських відносин, безпосередньо роботодавцем.

Література

1. Конституція України: закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Мельник К. Ю. Проблеми вдосконалення національного законодавства про охорону праці. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 158-168.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.

4. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 425 с.

5. Кравченко Ю. Ф. Свобода як принцип демократичної правової держави: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2003. 411 с.

6. Фелик В. І. Адміністративно-правове забезпечення профілактичної діяльності Національної поліції України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 479 с.

7. Єфремова А. О. Правове регулювання охорони праці державних службовців в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Дніпропетровськ, 2015. 216 с.

8. Третьяков Є. А. Щодо принципів правового регулювання охорони праці у сільському господарстві. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2013. Вип. 1-2. С.161-167.

9. Директива Ради Європейських Співтовариств від 12 червня 1989 року про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі (89/391/ЄЕС) від 12.06.1989 №89/391/ЄЕС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b23#Text.

10. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 №322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

11. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 №2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>.

АНОТАЦІЯ

Побудовано дефініцію категорії принципів правового регулювання охорони праці, згідно до з якою – це сукупність вихідних ідей, основоположних засад, фундаментальних положень, у відповідності до яких будується, спрямовується та розвивається механізм правового регулювання суспільних відносин, які виникають в сфері охорони праці на підприємствах, в установах та організаціях.

Окреслено перелік принципів правового регулювання охорони праці до якого включено: 1) принцип верховенства права – передбачена положеннями Конституції України вихідна засада, згідно до якої регулювання суспільних відносин в галузі охорони праці відбувається виключно за рахунок юридичних норм враховуючи те, що право виступає основоположним та єдиним регулятором суспільних відносин на території України; 2) принцип законності – основоположна ідея, яка визначає вимогу неухильної та повної відповідності дій суб'єктів правових відносин в сфері охорони праці положенням галузевих законодавчих та підзаконних нормативних документів; 3) принцип поєднання законодавчого та локального регулювання охорони праці – згідно із даним принципом юридичний регламент охорони праці на підприємствах, установах та організаціях відбувається за рахунок законодавчих норм, які закладають основи всіх механізмів забезпечення безпечних та нешкідливих умов трудової діяльності, а також норм локальних актів – документів з питань охорони праці виданих керівництвом підприємств, установ або організацій з урахування специфіки та галузі роботи останніх; 4) принцип поєднання управління та контролю охорони праці – відповідно до цієї юридичної засади охорона праці на підприємствах, установах та організаціях повинна постійно контролюватись як з боку спеціально уповноважених органів державної влади, так і в межах внутрішніх управлінських відносин, безпосередньо роботодавцем..

Ключові слова: охорона праці, принципи охорони праці, організація охорони праці, правове регулювання охорони праці.